

Paweł Skowroński

Uniwersytet Śląski

Wydział Nauk Społecznych

Instytut filozofii

Filozoficzny spór Trendelenburga z Fischerem

F..A. Trendelenburg, należący już do pokolenia, które nie brało udziału w sporach filozofii pokantowskiej, nieco młodszy od idealistów, jest przedstawiany jako filozof pośredniczący między Idealizmem a Krytycyzmem¹. W swoim najważniejszym dziele z 1840, *Logische Untersuchungen*, przedstawia nowe zadanie filozofii: „logika formalna chyba celu, jeżeli gotowe pojęcie ogranicza do siebie i porównuje tylko siebie sama, tym samym odcina jednak każdy rozwój i każde ugruntowanie. Metoda dialektyczna postępuje arogancko w odwrotnym kierunku, jeśli nie chce nic przejmować, lecz wszelką prawdę chce stworzyć sama z siebie i jakby każe się wylęgać samemu myśleniu”². W rozdziale trzecim książki przedstawia nowe zadanie badawcze dla filozofii: „odpowiedź możemy znaleźć na dwa sposoby. Albo rozdzielamy czynności myślenia i rzeczy, aby wyeliminować te drugie, które łączą wspólne więzy; albo hipotetycznie osiągamy czynności za pomocą oglądu i badamy, czy sprostają postawionemu wymaganiu. Obieramy drugą drogę i będziemy przy tym obserwować zarazem, jak pierwsza mogłaby prowadzić do tego samego celu”³.

Filozof postuluje powrót do filozofii tradycyjnie uprawianej, tj. w postaci arystotelizmu. Metafizyka powinna zatem być logika arystotelesowska, a logika nie powinna być transcendentalna lub idealistyczna, lecz w oparciu o naukę o kategoriach Stagiryty⁴. Sama historia filozofii nie powinna być rozumiana, jak to było przed XIX wiekiem, typowe biografie filozofów i wykład ich poglądów, lecz historię pojęć filozoficznych i ich ewolucję⁵. Pierwsze zagadnienie jest istotne ze względu na fakt, że wśród uczniów Trendelenburga znajdował się Franz Brentano, reaktuwujący arystotelesowskie pojęcie etyki. Innym jego uczniem był Wilhelm Dilthey, u którego jest zauważalny wpływ historycznego ujęcia

¹ A.J. Noras A.J. Noras: *Historia Neokantyzmu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012s. 76-77.

² F.A Trendelenburg: *Logische Untersuchungen*. 2 Bde. 1. Aufl. Berlin 1840, s.100. Cytat za: A.J Noras. *Historia Neokantyzmu...*, s. 80.

³ A.J. Noras *Historia neokantyzmu...*,80.

⁴ *Ibidem*, s. 82-83.

⁵ *Ibidem*, s. 83

filozofii, jako rozwoju pewnych idei i światopoglądów⁶. W sposób pośredni, bo przez Diltheya i Windelbanda, do tej tradycji uprawiania historii filozofii nawiązują również: Nicolai Hartmann, Ernst von Aster oraz Gottfried Martin⁷.

Książka Trendelenburga jest istotna ze względu na rolę, która odegrała w debacie filozofa z Kunonem Fischerem, autorem *Historii filozofii nowożytnej (Geschichte der neuern Philosophie)* na temat myśli Immanuela Kanta. Właśnie jej publikacja w 1840 była początkiem sporu, w tej publikacji bowiem Trendelenburg zaatakował w niej teorię czasu i przestrzeni Kanta, o której pisze: „Cały kierunek kantowski prowadzi do tego, aby we wszelkim poznaniu odróżnić to, co niezależne przedmiotu i zależność od warunków naocznego (anschauenden) i myślącego umysłu. Dlatego też kiedy u Kanta ściśle panuje przeciwieństwo tego, co obiektywne, i tego, co subiektywne, to poszukuje on naukowego dowodu tego, że czas i przestrzeń są formami subiektywnymi”⁸.

W 1860 Kuno Fischer publikuje *Kants Leben und die Grundlagen seiner Lehre* oraz trzeci i czwarty tom tom *Geschichte der neuern Philosophie*, poświęcone Kantowi. Odmienność interpretacji Kanta spotkała się z reakcją już w 1862, w drugim wydaniu *Logische Untersuchungen*, gdzie Trendelenburg odwołuje się do badań Fischera nad logiką⁹. Spór w tym momencie zaczyna powoli w otwarty konflikt, Fischer bowiem napisał drugie wydanie *System der Logik und Metaphysik* w 1865, którego treść jest wymierzona już w Trendelenburga, negując jego twierdzenie, jakoby Kant miał zostawić lukę w dowodzie o wyłącznej subiektywności czasu i przestrzeni¹⁰; wtedy też doszło do eskalacji konfliktu między nimi, która przybrała postać kilkuletniej debaty. Jej punkt kulminacyjny miał miejsce w 1870, gdy tytuły artykułów mają w zasadzie wymiar personalny. Opublikowane zostaje bowiem *Kuno Fischer und sein Kant*, gdzie na stronie tytułowej zostaje zamieszczone motto *Veritas odium parit (Prawda rodzi nienawiść)*, zarzuca w niej Fischerowi wprowadzenie elementów niekantowskich do estetyki transcendentalnej (mianowicie heglizmu, którego Trendelenburg był wrogiem)¹¹. Adresat ataku nie pozostawał był dłużny nadawcy, niebawem opublikował *Anti-Trendelenburg*, będące odpowiedzią na ataki ze strony swojego adwersarza¹². Podejmowana tematykę debaty da się streścić w następującej problematyce: czy istnieje luka w dowodzie na wyłączność czasu i przestrzeni I. Kanta? Czy Czas i przestrzeń są

⁶ E. Paczkowska-Łagowska: *Metafilozofia Wilhelma Diltheya* [w:] W. Dilthey: *O istocie filozofii i inne pisma*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1987, s. XXI.

⁷ A.J. Noras *Historia neokantyzmu...*, s. 84.

⁸ *Ibidem*, s. 134-135.

⁹ *Ibidem*, s. 135.

¹⁰ *Ibidem*, s. 141.

¹¹ *Ibidem*, s. 150.

¹² *Ibidem*, s. 151.

obiektywne, czy też może subiektywne? Oraz czy racja była po stronie Trendelenburga, czy po stronie Fischera.

Debata nigdy nie zakończyła się jednogłośnie rozwiązaniem sporu, śmierć Trendelenburga w 1872 przerwała bowiem dyskusję. Powstała burza inetelektualna, która objęła niemieckie środowiska filozoficzne przyciągnęła uwagę znaczących filozofów, między innymi Hansa Vaihingera oraz Hermanna Cohena. Pierwszy poświęcił owej debacie miejsce w drugim tomie swojego obszernego komentarza do *Krytyki czystego rozumu* Kanta¹³, ciekawe jest, że przedstawia tam na pierwszych stronach komentarza podział, w którym Trendelenburga zalicza do dogmatycznych przeciwników filozofii myśliciela z Królewca, a Fischer widnieje jako historyk filozofii kantowskiej i filolog¹⁴. Cohen natomiast postanowił na nowo odczytać kantowską teorię doświadczenia, publikując jeszcze w trakcie trwania sporu książkę o takim samym tytule *Kantowska teoria doświadczenia (Kants Theorie der Erfahrung)* oraz *W kontrowersji pomiędzy Trendelenburgiem a Kunonem Fischerem (Zur Controverse zwischen Trendelenburg und Kuno Fischer)*¹⁵. Ów spór przyczynił się do zasadniczego pytania głównych szkół neokantowskich (typowej zresztą też dla współczesnych maturzystów w Polsce): „co Autor miał na myśli?”

¹³ H. Vaihinger: *Commentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft. Zum hundertjährigen Jubiläum derselben, Zweiter Band.* Union Deutsche Verlagsgesellschaft. Berlin, Leipzig, Stuttgart, 1892. s. 381-383

¹⁴ Idem: *Commentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft. Zum hundertjährigen Jubiläum derselben.* Erster Band. Zweiter Band. Verlag von W. Spemann. Stuttgart, 1881 s. 18.

¹⁵ A.J. Noras: *Historia neokantyzmu...*, s. 127-128